

Győrffy Ákos–Sánta Sebő

Perócsény

Egy észak-börzsönyi kistelepülés specifikus helyzete

A magyar közéletben gyakorta elhangzik, hogy a rendszerváltás egyik legnagyobb vesztesei a kistelepüléseken élők. Az 1989-es fordulat után, a kedvezőtlen folyamatok – amelyek már így is évtizedek óta sújtották a vidéket – még jobban felerősödtek. A mezőgazdasági termelés hanyatlása és a munkalehetőségek sorozatos megszűnése a községek életét nehezítette elsősorban. A városokba és a fővárosba tartó vándorlási hullám csak az utóbbi években állt meg, illetve fordult a visszájára¹. Az így keletkezett törésvonal, amely a vidék és város között húzódik, maradandónak és előreláthatóan tartósnak ígérkezik.

Míg nagyobb községeink kezdenek ismét magukra találni, addig kistelepüléseink saját élethalálharcukat vívják. A legnagyobb problémát ezeken az élőhelyeken a létszámcsökkenés jelenti, az előregedés olyan méreteket ölt, hogy jó néhány falu mára gyakorlatilag a kihalás szélére került.

Az ilyen kistelepülések jelene és jövője foglalkoztatott minket jelen tanulmányunk elkészítésénél. Mivel ebben a témában a délnyugati – jellemzően aprófalvas – megyék nagyobb teret kaptak, mi egy Pest megyei kisközséget szemeltünk ki vizsgálódásaink céljául. Perócsény, a falu, amit kiválasztottunk, a negyedik legkisebb település Pest megyében a maga 393 lakosával, és a második legöregebb². Ezek voltak azok a szempontok, amik alapján jogosan kereshettünk választ a bennünk felmerülő kérdésekre.

Kíváncsiak voltunk, melyek voltak azok a folyamatok a falu életében, amik elvezettek idáig, és hogyan élnek, hogyan élük ezt meg a lakosok. Arra is választ kerestünk, hogy van-e a településnek kitorési lehetősége ebből a helyzetből, illetve hogyan vélekednek minderről a helybéliek. Feltevésünk szerint az ellehetetlenülés felé vezető folyamatban a rendszerváltás töltötte be a katalizátor szerepét.

Kutatásunk során, melyet 2003 április-májusában végeztünk, mind kvalitatív, mind kvantitatív módszereket használtunk. Első megközelítésben résztvevő megfigyeléssel dolgoztunk. A több napos terepmunka folyamán egyrészt beszélgettünk a helybéliekkel, fényképeztünk, másrészt interjúkat készítettünk a falu életét hagyományosan meghatározó szereplőkkel, polgármester, lelkész, a termelőszoövetkezet alelnöke... A terepmunka után bennünk kirajzolódott képet további vizsgálatnak vetettük alá. Összeállítottunk egy kérdőívet hipotéziseink tesztelésére, illetve további információk szerzésére. Ügyeltünk arra, hogy kérdőívünk nyílt kérdéseket is tartalmazzon, ezáltal a megkérdezettektől

¹ KSH 2002a.

² KSH 2002b.

olyan dolgokat is megtudhattunk, amik a terepmunka során számunkra rejtve maradtak. A felvétel telefonon történt, és Perőcsény lakosságának mintegy negyedét érintette.³

A falu helyzetét több tényező is sajátossá teszi, mint a vizsgálat alatt kiderült. Perőcsény földrajzi elhelyezkedése nem túl jó a közlekedés és ingázás szempontjából, de ez egyik oldalról kár, a másik oldalról haszon. Szintén egyedi a község a környező településektől eltérő vallásával és etnikai homogenitásával. Végül azt találtuk, hogy bár teljes mértékben elöregedő faluról van szó, a település abszolút nem elhagyott, sőt nagyon is gondozott, illetve nincsenek égető szociális gondok.

Kutatásunk eredményét, a faluról megszerzett tapasztalatainkat és gondolatainkat adjuk közre jelen tanulmányunkban.

Földrajzi és természeti adottságok

Perőcsény a Börzsöny hegység északi lábánál fekszik. Trianon után (ahogy a Börzsöny-vidék más részei is) kiszakadt a vérkeringésből. A közeli nagyobb városok (Esztergom, Érsekújvár, Selmecbánya, Ipolyság stb.) mind a határon túlra kerültek. (Ilyen értelemben Esztergom is.) Az a szervezeti működés, ami ezt a régiót századokon át életben tartotta, egyik napról a másikra megszűnt. A környék falvai – így Perőcsény is – magukra maradtak.

A jelenlegi főút két oldalán a falu szomszédjai Kemence és Vámosmikola községek, amik 1500 főt meghaladó állandó lakosaikkal Perőcsényhez képest nagyinak mondhatók. Perőcsény tulajdonképpen egy zsáktelepülés, mivel a már említett főútról letérve érhető el, és tovább műút onnan nem vezet. A településhez legközelebb fekvő nagyobb városok, Balassagyarmat, Vác és Esztergom, nagyjából azonos távolságra, 50–60 km-re fekszenek.

Szép fekvésű kis falu, kissé Erdélyre vagy a Felvidékre emlékeztet, főleg, ha a főút felől nézzük. Ahogy beérünk a faluba, baloldalt pincesor. A legtöbb pince elhagyatottnak tűnik. Szőlőt sem látni igazán a környező dombokon. (Ez a környék más településeire is jellemző – valaha kiterjedt szőlőművelés folyt, viszonylag jó minőségű borokkal –, mára már szinte semmi nem maradt meg ebből.) Egyébként is elég sok a meg nem művelt föld a környéken.

Perőcsény eléggé el van zárva a külvilágtól. Az egyetlen kapocs a busz. Nagy a csönd. Mivel a falunak nincs átmenő forgalma, autó is csak igen ritkán töri meg ezt a csöndet.

A természeti adottságok leginkább a mezőgazdaságnak és a fakitermelésnek kedveznek/kedveztek. A hegység zord időjárása inkább a gyümölcsstermesztést teszi lehetővé. A fakitermelés megszűnésével talán az idegenforgalom vehetné át a helyiek erdővel kapcsolatos munkáját. (A Börzsöny az ország legnagyobb összefüggő lakatlan területe.)

Az elszeparáltságot a helybeliek is vegyesen fogják fel. Egyrészt szeretik a tiszta levegőt, nyugodt légkört és környezetet, másrészt érzik a dolog hátulütőit is. Az idősebbek a kevés, de kiegészítő keresetre alkalmas, megtermelt zöldségüket, gyümölcsüket nem tud-

³ N=105. A telefonos felvétel sajátosságaiból kifolyólag a minta valójában valamelyest idősebbekből és több nőből állt, mint az a 2001-es népszámlálási adatokból indokolt lett volna. Célunk a felvétellel elsősorban az volt, hogy minél több perőcsényi lakost meghallgassunk, ami maradéktalanul sikerült is. (A demográfiai, gazdasági aktivitás szerint, etnikai, vallási jellegű adatok felvételétől teljes mértékben eltekinthettünk, mivel azok rendelkezésre álltak a falu teljes lakosságára vonatkozóan, a 2001-es népszámlálásnak köszönhetően.) A megkérdezettek számát a felvétel során nem tudtuk növelni, mivel – a telefontulajdonosok jó arányának ellenére is – számuk nyilvánvalóan korlátozott. A kb. 150 telefontulajdonoshoz képest a 105 felvett kérdőív igen jó aránynak mondható, a teljes válaszmegtagadók száma is valamivel 10% alatt maradt.

ják eladni, vagy csak igen nehezen, mivel egy másik településre kell utazniuk, ha piacon akarnak kereskedni. Sokan panaszkodnak a helyi boltok magasabb árszínvonalára. Ez lényegében az idősebb helybéli lakosságot érinti. Az üdülő és hétvégi pihenésre érkezők ki tudják ezt védeni azzal, hogy saját lakhelyükön vásárolnak és autóval a településre szállítják az élelmiszert és egyéb termékeket. Ennek természetesen a két helyi vállalkozásban működő bolt látja a kárát. Az egyik boltos nehéz megélhetésére panaszkodott az igen csekély vásárlóerő miatt.

A rossz közlekedés és elzártság a jövőben lehet kulcsfontosságú. A település kiválóan alkalmas az oly sokat emlegetett falusi turizmus kihasználására. A Börzsöny északi része szinte még érintetlen, a kedvelt turistautak is a hegység déli felében futnak javarészt.

Demográfiai tendenciák

Perőcsény lakosságának 47%-a 60 éven felüliekből áll. A település lélekszámáról 1870 óta vannak adataink, így tudjuk, hogy a falu azóta, egészen az 1950-es évekig, tartotta a nagyjából 1200 fős létszámot. A gyorsuló ütemű népességcsökkenés 1990-ig tartott. A legutóbbi évtizedben az állandó lakosság fogyása tovább folytatódott (-15%), de az addigi-akhoz képest jelentősen lelassult. Ezt két okra vezethetjük vissza, egyrészt ennyi idő alatt annyira előregedett a falu, hogy már gyakorlatilag alig van, aki elvándorolhatna, mivel a nyugdíjas többségnek nincs oka elmenni a településről. Másfelől az utóbbi évtizedben a természetes fogyás mellett pozitív elvándorlási különbözet keletkezett, hosszú évtizedek óta először. A biztató jel ellenére vizsgálatunk bebizonyította, hogy az újonnan betelepülő lakosok is túlnyomórészt idősekből állnak, akik szintén nyugdíjas éveiket szándékoznak eltölteni a csodás környezetben. (Bevándorlásuk azért a legutóbbi évtizedre tehető, mivel kvázi a piacgazdaság hatására ekkor teremtődtek meg azok a feltételek, melyek mind anyagilag, mind infrastrukturálisan lehetővé teszik, akár a városokból is történő beáramlást.) Sokan közülük csak aktív éveiket töltötték más településeken. Ez a tendencia, amellett, hogy egyértelműen javítja a falu helyzetét a létszámnövekedéssel, sajnos a körstruktúrában létező problémákat nem oldja meg. Hova és miért tűntek el a fiatalabb generáció tagjai a településről, merülhet fel bennünk a kérdés.

A kérdőíves adatfelvétel során alanyainkat arról is kérdeztük, hogy felnőtt korú gyermekeik, mely településeken élnek, illetve miért hagyták el Perőcsényt, ha elhagyták. A kapott eredmények alapján a lakosság felnőtt gyermekeinek csupán harmada maradt a településen. Az itt maradók is inkább az idősebb generáció gyermekeiből tevődnek össze, tehát már ők is általában középkorúak. Minél fiatalabb a szülő, annál nagyobb valószínűséggel él nagykorú gyermeke egy másik településen. Ez egyértelműen az elvándorlás és elnéptelenedés gyorsulását és növekedését igazolja.

Érdekes megnézni, hogy hol élnek perőcsényi szülők elvándorolt gyermekei. Mintegy 5%-uk külföldön telepedett le. 15–20%-uk a környező falvak valamelyikén él. Feltehetően ők azok, akik kötődnek a környékhez, szívesen élnének szülőfalujukban is, ám a megélhetés, de főleg a házasság (!) miatt áttelepültek egy közeli, de nagyobb faluba. Ugyanilyen arányban fordulnak elő azok, akik a kicsit messzebb lévő kisvárosokban (Szob, Rét-ság, Balassagyarmat) alapítottak otthonot. Feltehetően hasonló motivációval bírnak, mint előző társaik. A harmadik, már népesebb csoport tagjai a valamivel messzebb lévő és nagyobb, egyben frekvenciáltabb városokba (Vác, Dunakeszi) költözött. A legnagyobb számban, az elvándoroltak negyede, a fővárosban találta meg új életét. A fennmaradó néhány százalékot a távolabbi településekre (főleg városokba) költözötték, illetve azok teszik ki, akikről nem tudtuk meg, hol élnek. Ennek az elemzésnek a legnagyobb tanulsága szá-

munkra az volt, hogy az elvándoroltak több, mint háromnegyede Pest megyén belül telepedett le.

Kérdésünkre, hogy miért hagyták el a gyermekek a települést, a leggyakoribb (70%) válasz az volt, hogy helyben nem találtak volna munkát. 20%-uk másik településre házasodott, a többiek családi problémák, illetve egyéb okok miatt döntöttek a távozás mellett.

Szociális juttatásokat az idősek nem nagyon vesznek igénybe. Ezt mind a szociális ügyekkel foglalkozó, a Polgármesteri Hivatalban dolgozó hölgy, mind a polgármester asszony, mind a helyi tiszteletes megerősítette. Az idősek „alantasnak” érzik a segítséget, „aki kicsit is mozogni képes, az dolgozik, nem hagyja el magát”. Működik a faluban egy szociális otthon, amely az idősek gondozását tűzte ki céljául, reggel megjönnek az öregek, este elmennek, itt kapnak ebédet és ellátást. Azonban ennek az otthonnak a kihasználtsága sem maximális, többeknek házhoz szállítják kérésre az ebédet.

Magára maradt, elhagyott idős ember nem nagyon van a településen, a hozzátartozók, elszármazott gyermekek gondját viselik az ittenieknek. Abban a néhány esetben, mikor szükség van a segítségre, az önkormányzat megteszi a szükséges lépéseket, de ez nem olyan mértékű, hogy akár a helyi költségvetést is veszélyeztetné.

Az utcákon ottjártunkkor láthatólag kevés a fiatal. Az idősek általában közvetlenek és kedvesek. Minél fiatalabban beszélünk, annál inkább megfigyelhető volt valamiféle keserűség, reménytelenség. Mindez a hagyományos falusi életrend felbomlását vagy ellehetetlenülését jelzi. Ugyanennek a helyzetnek kimagasló dokumentumát – szociológiai és szépirodalmi értelemben egyaránt – Oravecz Imre tárja elénk, *Az öregek látogatása*⁴ című költeményében, melynek mondanivalóját a feltáruló valóság hatására jobban át tudtuk élni.

Vallási és etnikai homogenitás

Perőcsény református település. A 2001-es népszámlálás alkalmával az állandó lakosok 80%-a vallotta magát református vallásúnak, 14% a katolikusok aránya, a többi vallás aránya elhanyagolható, a fennmaradó részt jóformán a kérdésre nem válaszolók teszik ki.⁵ Mint később kiderült, a katolikus vallásúak jelentős része később költözött a faluba, az őslakosok majdnem mindannyian reformátusok. Ennyire tisztán protestáns falu nincs még egy a környéken. A legközelebbi hasonló helyzetű község Szokolya, ami légvonalban ugyan nincsen messze, de a két falu közé ékelődik hazánk második legmagasabb hegysége, a Börzsöny.

Szinte kivétel nélkül, akivel elbeszélgettünk a terepmunka során, megemlítette, hogy Perőcsény „szín református község”, és mint ilyen, egyedülálló a vidéken. „A perőcsényi őslakosok mind reformátusok, ha van katolikus, az csak betelepülő lehet.” Érdekes módon, mind a helyi vallási vezető, mind többen mások is párhuzamot vontak a falu református vallású homogenitása és a között, hogy a perőcsényiek, „szorgalmas”, „dolgos emberek”, illetve „nincsen szegény ember”. Az embernek önkéntelenül is eszébe jut erről Weber *Protestáns etikája*.

A tiszteletes úrtól megtudtuk, hogy a vasárnapi istentiszteleteken 50–60 hívő, míg a hétköznapi szertartáson általában 15–20 ember vesz részt. Az a néhány katolikus betelepülő, aki aktívan gyakorolja a vallását, szintén eljár vasárnaponként a református szertartásra, ezzel valamilyen erőteljesebb kohéziót vonva az őslakosok és saját maga közt. „Ilyen szempontból befogadóak a perőcsényiek” – jegyzi meg a lelkész.

⁴ Oravecz 1998.

⁵ KSH 2002b.

Az idősebbek emlékeznek, hogy a háború előtt a településen izraelita vallásúak is voltak, de ma már nem élnek a faluban egyáltalán.

Úgy tűnik, hogy a református vallás dominanciája a betelepülések arányával sem fog megváltozni, mivel a holland betelepülők java része is protestáns, illetve maguk a Perőcsényről elszármazott visszatelepülők is nyilvánvalóan református vallásúként lettek anyakönyvezve. A betelepülő reformátusok és nem reformátusok aránya ebből kifolyólag stagnálni látszik.

A népszámlálási adatokból kitűnik az is, hogy Perőcsényben egy olyan ember akadt, aki szlovák nemzetiségűnek vallotta magát, míg az összes többi lakos magyar nemzetiségűként identifikálta saját magát. Ez a tény szintén sarkallatos pontja volt kutatásunknak. A beszélgetések, interjúk, falubeli sétáink és tapasztalatszerzéseink során kiderült, hogy a népszámlálási felvétel gyakorlatilag teljes egészében megfelel a valóságnak, nem történt olyasmi, hogy valaki nem szívesen vallotta be etnikai hovatartozását a kérdezőbiztosnak.

Perőcsényben nincsenek romák. A kérdést azért érdemes körbejárni egy kicsit, mivel a környező települések többségén élnek cigány családok. A szocialista időkben, a 60-as években, megpróbált ugyan egy roma család betelepülni, de csak két hetet töltöttek a településen, majd maguktól elmentek. A dolog mikéntjére nem derült fény. Mindenesetre a helybeliek egy része inkább örül ennek a helyzetnek, ebben látják egyik okát annak, hogy a faluban – kétségkívül – remek a közbiztonság. Úgy tűnik, ebben a nem állandó lakosok is egyetértenek, „nincsenek cigányok sem, ezért nyitva lehet hagyni a kaput is” – mesélte nekünk egy üdülni járó középkorú férfi. (A településen lakók túlnyomó része persze felismeri, hogy a jó közbiztonságnak elsősorban az az oka, hogy mindenki ismer mindenkit, és vigyáznak egymás értékeire. Összességében csak a személyes beszélgetések alkalmával kaptunk néhány olyan választ, hogy „nálunk nincs bazi nagy roma lagzi” stb. Nem fedné a valóságot, ha a perőcsényiekre rásütnének az előítéletesség bélyegét.) A romákkal vagy másokkal való személyes konfrontációról azonban senki sem számolt be. Ez az etnikai összetétel a faluban biztosan nem fog változni a jövőben, mivel olyan magasak az ingatlanárak, hogy a környékbeli, többségében igen szerény körülmények közt élő cigány családok ezt nem engedhetik meg maguknak. (Még ha éreznék is valamiféle késztetést arra, hogy a faluba költözzenek.)

Őslakosok, betelepülők, nyaralók

A Perőcsényben élőket célszerűnek láttuk besorolni három kategóriába, így is vizsgálva az esetleges különbségeket. Azokat, akik születésüktől fogva a településen élnek, őslakosoknak neveztük. Akik állandó lakosai a településnek, de csak később költöztek a faluba, ők a betelepülők. Végül üdülőknek hívtuk azokat, akik nem állandó lakosok, általában hétvégeket vagy üdülési szezonokat töltenek a községben. Az így képzett kategóriáknak a kérdőíves vizsgálat során is nagy hasznát láttuk.

Már a terepmunka során kiderült számunkra, hogy a településen élők igen barátságosak, és ezzel nagyon megkönnyítették számunkra a munkát. Beszélgetéseink és interjúink alapján teljes egészében úgy tűnt, hogy a helyiek jó dolognak tartják, hogy vannak betelepülők és üdülők is a faluban. Tipikus érvelésnek mondható az, hogy jót tesznek a falunak, mert rendbe rakják az ingatlanokat, nem dőlnek be a romos házak, felferik az árakat. „Olyan sokan akarnak itt házat venni, hogy várják, ki, mikor hal meg, hogy megvehessék, sorban állnak érte.” Azon felül, hogy javítják a település összképét, kiderült, hogy járulékos haszonként legtöbbször helybelleket alkalmaznak a felújítási munkák so-

rán. Akár őslakosokat, akár betelepülőket, akár üdülőket kérdeztünk, senki sem számolt be konfliktushelyzetről a különböző csoportokkal kapcsolatban.

A helybeliek részéről a legnagyobb problémát az jelenti, hogy úgy érzik, hogy a kikapcsolódni, pihenni járók nem illeszkednek be a lokális társadalomba. Több olyan üdülőnek is van háza a községben, akik igen sok segítséget nyújthatnának falunak. Van közöttük újságíró, közigazdász, sőt a szűkebben vett politikai elit egyik meghatározó személyisége is itt szokott nyaralni. Az üdülők nagyobb része, lehetőségeik ellenére, nem aktivizálja magát a helységért. Ők általában úgy gondolják, hogy a faluba pihenni járnak, nem azért, hogy még itt is tevékenykedjenek. A helyi állandó lakosok ezért némileg neheztelnek rájuk. Szerintük, mivel a helyi lakosság főleg idősekből áll, csak együttesen lehetne képezni egy aktív közösséget, amelyik tenni is tud és képes a településért. A helyzetet – megítélésünk szerint – reálisan látják.

Ha a statisztikai adatokat nézzük, akkor az állandó lakosok (őslakosok és betelepülők) 70%-a mondta, hogy a betelepülők, üdülők jól tesznek a falunak, 10%-uk érezte úgy, hogy ez nem előnyös a településnek, a fennmaradó hányad is-is típusú válaszokat adott, vagy nem válaszolt. A beköltözőket vagy üdültulajdonosokat mindenki kedves, rendes embernek írta le. Összességében úgy látjuk, hogy a helyiek részéről a kérdés nyitott, és felismerik a betelepülések jelentőségét, szívesen látják az ideérkezőket.

A betelepülők már vegyes érzelmekkel számolnak be minderről. „Akármit is mondanak a perőcsényiek, azért nem fogadják be az embert, mindig megmarad valamiféle távolság közöttük” – mondja egy olyan férfi, aki külföldről vásárolt itt házat a feleségével, aki eredetileg perőcsényi volt. Úgy látta, hogy még a feleségét sem fogadják ugyanúgy. „Képzeld, úgy hívnak minket, hogy jöttment” – árulta el egy üdültulajdonos. A református lelkipásztor arról számol be, hogy őt könnyen befogadták (14 éve él a faluban). Ezt ő a státusz kiváltságával magyarázza. „Akinek meg kell adni a tiszteletet, annak megadják” – mondja. Érdekes módon, ő mint betelepülő is a következőképpen látja a helyzetet: „vendégszeretők [a helyiek], szívesen látók, de az, hogy úgy bánnának az idegennel, mintha a testvérük lenne, az itt nem működik”.

Nem derült ki számunkra, hogy a fent vázolt probléma milyen súlyú, illetve valós-e egyáltalán. Fenntartjuk a véleményünket azonban arról, hogy a helyi lakosok befogadókak, mivel azok a betelepülők, akik 10–15 évnél hosszabb ideje már a faluban élnek, egytől egyig arról adtak számot, hogy milyen könnyen tudtak beilleszkedni a közegbe. Eből arra következtettünk, hogy a betelepülők vegyes érzelmei annak tudhatók be, hogy nem estek még át azon a hosszú időn, amit egy kis – jellemzően falusi – lokális társadalom a teljes elfogadás határának szab meg.

A betelepülők/üdülők egy teljesen külön csoportját képezik a holland nemzetiségűek. Kb. 15 holland család vásárolt ingatlant itt az utóbbi időben. Körükben igen kedvelt a természeti környezet és az elhagyott kis falu. Általában a nyarat töltik a faluban. (Tudomást szereztünk egy olyan holland családról is, aki fél évet Új-Zélandon, fél évet pedig Perőcsényben tölt!) Rajtuk kívül vannak még hasonló helyzetben svédek, németek és „mindenféle náció” – ahogy egy idős bácsi fogalmazott. A külföldi betelepülők úgy kerültek kapcsolatba a településsel, hogy általában egy Perőcsényből elszármazott és külföldön élő ismerősük hozta el őket a helységbe.

A hollandokat mégis érdemes kiemelten kezelni, mivel sokat tesznek a faluért. Az ő (anyagi) segítségükkel sikerült megoldani a templom éjszakai világítását. Jelenleg egy alapítványon keresztül segítenek megvalósítani a Tájház létrejöttét a falu közepén. Az épület már megvan, a néprajzi anyagot pedig egy helyi 17 éves fiú gyűjtötte össze, hogy a biztató tendenciákról is essék szó. A hollandok nemrégiben ruhavásárt is rendeztek, melynek a bevételét megosztották a helyi egyház és önkormányzat között. Azt gondol-

jük, ez az a mentalitás, amivel a falu helyzetét javítani lehetne a jövőre nézve. (Szomorúan kellett tapasztalnunk, hogy volt, aki ezeket a konkrét segítségnyújtásokat is kevesellte, leszólva kezelte.)

A fennálló nagyon halovány ellentétek mellett is tökéletes az együttélés. Az állandó lakosok és üdülői járók nem különülnek el egymástól helyileg, a település kis méretéből kifolyólag. Nincs külön üdülőövezet, a helyiek és üdülők házai felváltva helyezkednek el a helységben. Kedveltek a régi parasztházak nyaralóvá alakításai, nyilvánvalóan az eredeti állapot helyreállításával. A helyiek és nem helyiek, külföldiek között bizalmi viszony alakult ki, gyakori, hogy az üdülők a helyiekre bízzák az ingatlan kapcsolatos ügyes-bajos dolgaikat, számlák fizetése, közüzemű órák leolvasása, náluk hagyják a ház kulcsát stb.

Munkalehetőségek, mezőgazdaság

A település legproblematisabb pontja a munkahelyek hiánya. A lakosság pontosan egynegyede dolgozik, derül ki a 2001-es népszámlálási adatokból. Ez az arány 1980-ban 45% volt, míg 1990-ben 35%.⁶ A fenti drasztikus, évtizedenkénti 10%-os csökkenésnek két oka van. Egyrészt az előregedéssel párhuzamosan nő az inaktív keresők aránya, másrészt mivel a faluban a közigazgatási szférán, egy-két kereskedelmi és vendéglátóegységen és a mezőgazdasági munkán kívül gyakorlatilag semmiféle munkalehetőség nincs, a munkaképes lakosság nagy része lassan elszivárgott más településekre. A foglalkoztatottak több mint fele szolgáltatási területen dolgozik, harmaduk a mezőgazdaságban. Helyben dolgozik az összes aktív kereső 40%-a, ami 40 embert jelent. Ebből 34 dolgozik a szolgáltatásban és mindössze 5 a mezőgazdaságban. (Mivel ezek az adatok 2001-ből származnak, amikor még működött a termelőszövetkezet, feltehetőleg a mai helyzet még rosszabb arányokat mutatna.) A maradék 58 ember nap mint nap ingázik. Ez önmagában nem jelentene problémát, de mivel a földrajzi elhelyezkedés miatt a legközelebbi városok is jó egy órára fekszenek a falutól, ez igencsak megnehezíti az ingázók életét. Az egyik interjúalanyunk a következőképpen fogalmazott: „most van pár fiatal, akik 80–100 kilométerre járnak dolgozni nem sok pénzért. Reggel fél hatkor kelnek és este fél hétre érnek haza.” Igen szerencsésnek mondhatja magát az a néhány kérdőíves alanyunk, akik a nem messze fekvő Bernecebarátiban vagy Kemencén dolgoznak ipari alkalmazottként.

A lakosok zöme tisztán látja ezt a helyzetet. Az állandó lakosok több mint negyedrésze szerint a munkahelyek, munkalehetőségek hiánya jelenti a legnagyobb problémát a községben. Sokan felismerték, hogy ez a legsúlyosabb kérdés a faluban, emiatt hagyták el a fiatalok a falut, ez az oka az előregedésnek és a kis létszámnak.

A falu legnagyobb munkaadója a termelőszövetkezet volt. A nagyüzemi szervezés idején a perőcsényiek nehezen álltak be a szervezet kötelékébe. A hatvanas évek elején, mint általában máshol is, az önálló parasztság nagy része megadta magát⁷, sorba léptek be a tsz-be. Elkezdődött a részes művelés, melyben fele-fele arányban részesült a tsz-tag, illetve a szövetkezet a megtermelt haszonból. „Ebben az időben a gyümölcsös tízmilliós hasznot hozott” – számol be a tsz egykori vezetője. (A hegység lábánál fekvő település időjárása általában nem kedvez a gabonaféléknek.⁹ A megtermelt gabonát főként az álla-

⁶ KSH 2002b.

⁷ Valuch 2002.

⁸ Novák 1977.

⁹ Szelényi 1992

tok élelmezésére használták. Mint már említettük, a mezőgazdasági termelés Perőcsényben elsősorban a gyümölcsstermesztésre irányulhat.) Ebben az időben a faluban sorra épültek az új házak, ekkoriban a tsz nagyjából 150 főt foglalkoztatott, kivétel nélkül perőcsényieket. Ez idő tájt a tsz-tagokat évenként megillette 16 mázsa gabona, amivel a háztáji gazdálkodásban az állatokat hizlalták, így jelentős többletjövedelemre tettek szert. A 70-es években a jól működő tsz-nek köszönhetően, a falu életmódmodellje teljes egészében követi Szelényi Iván parasztpolgárosodási téziseit¹⁰. A település lakói jól éltek, egyrészt a termelőszövetkezetből, másrészt az otthoni magángazdaságokból. A falu népessége majdnem elérte az 1000 főt, bár a lassú fogyás már az ötvenes években megkezdődött. A nyolcvanas években elkezdődtek az összevonások, a helyi szövetkezetet összevonták több környékbeli tsz-szel, de ezt a szervezet még túlélte. A gyors hanyatlás az évtized második felében kezdődött el, mikor a szövetkezetnek kellett viselnie a járulékos költségeket a bedolgozói után. A létszám erőteljesen megcsappant. A kilencvenes években még működött szervezet, de egyre többen önálló gazdálkodásba kezdtek, kivették földjeiket, és a terület ettől szétaprózódott, ami nehezítette a munkát. Ekkor már csak 40–50 főnek jelentett ez megélhetést. A 2000-es évek elejére a csőd elkerülhetetlenné vált. Sajnos, ennyivel az ügy nem lett lezárva, folyamatos pereskedések vannak azóta is. A faluban a termelőszövetkezet legutóbbi szakasza sokakban indulatokat kavart. Ügyeskedésekről és átjátszott földekről hallani, ebben azonban nyilvánvalóan nem tudunk és nem akarunk állást foglalni. A szövetkezeti művelési formának itt már nem lehet jövője, állítják a helybeliek.

A tsz-iroda ormótlan, kihasználatlan, mert valójában semmire sem használható épület. Bent dermesztő hideg. A folyosói falújságokon minimum tíz éve hatályukat veszített felhívások, közlemények. A komplexumban már csak az iroda egy részét használják. Ottjártunkkor épp az önfelszámolás folyt. Középkorú nőt találtunk az irodában. Öreg hűtőszekrény az ablak alatt, rajta kis elektromos tűzhely. Elhagyatottság, parizer az íróasztalon. Nem tud semmiről semmit, mosolyog: „ez van, láthassák maguk is”.

Akadnak, akik a tsz-es időket a falu aranykorának tartják, nem teljesen alaptalanul, tehetjük hozzá sietve. „Több volt a szórakozási lehetőség. A tsz szervezett dalesteteket, eljött Harangozó Teri is” – meséli egy idős bácsi. „A nyolcvanas években, ha hárman dolgoztak a mezőgazdaságban egy családból, egy évi munkából meg tudtak venni egy 82 000 Ft-os új Skodát” – hallhattuk egy egykori tsz-tagtól. A szövetkezethez fűződő érzelmi viszonyokról sok mindent elárul az, hogy a 2003-as Pest megyei telefonkönyvben is még Vörös Csillag (!) Termelőszövetkezet néven van feltüntetve...

Érdekes jelenség, hogy a jól prosperáló tsz egyfajta motorja is volt az elvándorlásnak. Két egymást követő generáció során is gyermekeiket kvázi túlképezték a helybéli élethez, igaz más-más okból kifolyólag.

A mostani idősebb generáció tagjai többségében nehezebben adták be a derekukat a tsz-be, az ötvenes években. Ők a tsz-esítési folyamatot nyilvánvaló okokból a földjük elvesztéseként élték meg. Gyermekeiknek a föld hiányában nem tudták a hagyományos paraszti életformát nyújtani a jövőre nézve. A lábuk alól kicsúszott biztos megélhetés hiányában gyermekeiket jobbára taníttatták, többen nagy nélkülözések árán is. (Erről a jelenségről sokan számoltak be a beszélgetések alkalmával.) A kitanult gyerekek aztán nem is jöttek vissza, hanem a környező nagyobb városokban vagy a fővárosban telepedtek le.

A következő generáció(k) tagjai már a termelőszövetkezeti rendszert kész tényként kezelték. A szervezet jó hasznot hozott és a település gyarapodott. A jómód eredményeként

¹⁰ Novák 1977.

úgy gondolták, hogy gyermekeiket inkább tovább taníttatják, mintsem földművelőknek szánják. A település olyan mértékben fejlődött, hogy reális esély nyílt arra, hogy ezek a – szüleikhez képest – jól képzett gyerekek biztos megélhetést találnak a faluban vagy a közvetlen környéken. Számításuk, mint tudjuk, nem igazolódott be. Így a sok esetben diplomás gyermekek szintén máshol telepedtek le.

Jelenleg az egyik legnagyobb gond a településen az, hogy a földek nincsenek kiosztva. A hasznosítható földterület nagyságáról könnyen fogalmat alkothatunk, ha tudjuk, hogy Perőcsény népsűrűsége 9,5 fő/km, és ezzel a legkisebb népsűrűségű település Pest megyében. (A mai falubeli korstruktúra és a fenti népsűrűségi mutató alapján egyértelmű, hogy a helyiek számára az egyéni gazdálkodás igen-igen nagy kihívást jelentene.) A földek nagy része parlagon hever a tisztázatlan viszonyoknak köszönhetően. A helyzetet megnehezíti, hogy sok esetben azt sem lehet tudni, hogy kinek hol volt földje a tagosítások előtt, ugyanis ezt a vidéket – mióta földművelés folyik – jellemzi a kis telkek, parcellák kuszasága¹¹. Különösen nehezen élik ezt meg az idősebb földműves generáció tagjai, többen is a földhelyzetet fájlalták legjobban a falu életében. „Volt földünk, de apám, ha feltámadna, rögtön meghalna, ahogy most Perőcsény kinéz” – panaszkolta egy 80-on felüli néni. A parlagon hagyott földekre, ha van a területnek gazdája, igen szigorú büntetést helyez kilátásba az önkormányzat. Az idősek azonban többnyire már nem bírják a földet megművelni, megválni meg nem akarnak tőle, mert igen keveset kapnának érte a jelenlegi viszonyok mellett. A retorziós lépés ismét kételyeket vet fel némelyek szemében. Kétségtelen tény, hogy mikor a nevesítések megtörténtek a rendszerváltás után, sokan szinte „menekültek a földtől”, míg mások jelentős birtokokra tettek ezáltal szert. Mindenesetre az említett parcellázási problémákat figyelembe véve, számunkra is kérdéses, hogy milyen formában indulnak meg majd a hasznosítások. Az utóbbi évek során ugyanis az a néhány ember, aki mezőgazdaságból próbált megélni, sorra kudarcot vallott.

Egy biztató kísérlet most kezd realizálódni Perőcsényben. Egy vállalkozó ribizlitemelésbe fog kezdeni 50 hektáros területen. A munkálatok 2003 tavaszán kezdődtek el, és a hasznosítani kívánt területén lévő meggyest már kivágták. A beruházás részét képezi egy a későbbiekben felépítendő hűtőház és gyümölcsaszaló is, amely remélhetőleg teremt néhány munkahelyet, optimista becslések szerint akár 20–30-at. Az elképzelés kiváló, mivel beleillik a falu környékén működtethető tevékenységek közé. A mezőgazdaságra épít, és meghagyja eredeti állapotában a települést, nem jár különösebb szennyezéssel, zajártalommal stb. Úgy tűnik, a projekt, bírja mind az önkormányzat, mind a lokális mikrotársadalom bizalmát, és megvan hozzá a megfelelő szakmai és anyagi háttér.

A rendszerváltás előtt több munkalehetőség adódott a perőcsényieknek. Sokan dolgoztak közeli településeken, Bernecebarátiban a hűtőgyárban, Vámosmikolán a KTSZ-ben. Ezek a munkahelyek a rendszerváltással sorra mind megszűntek. „Nincs semmi, csak strand meg kocsmá” – összegezte nekünk egy diplomás munkanélküli. Jelentős volt azoknak a száma is, akik a vasútnál dolgoztak a párkányi nemzetközi vasútállomáson. A 70-es években 20–25 perőcsényi is ezen a helyen dolgozott, értük minden reggel külön busz jött. A fordulat után – a falut tömegesen érintő munkahely-megszűnések után – csak egy-két új munkahely adódott, például a Börzsönyi Nemzeti Park létrejöttével faipari munkák stb. Jelen pillanatban nagyobb munkaerőt foglalkoztató létesítmény csak Bernecebarátiban és Ipolytölgyesen működik. Az egész országra kiterjedő korabeli tendenciaként a munkaképes lakosság egy része inkább a rokkantnyugdíjas státust vállalta a biztos havi pénzért. Perőcsényben a munkaügyi helyzet csak azért jobb valamivel a hasonló települések között, mert a kis háztáji gazdaságok nyújtanak valamiféle szerény, de

¹¹ Kustán 1996.

biztos megélhetést – és nem utolsósorban elfoglaltságot, ami hiányában valószínűleg nagyobb méreteket öltene a deviancia (ami egyébként egyáltalán nem jellemző a faluban) – azok számára is, akik dolgoznának, de nincsen mit.

Sajnos, az említetteken kívül, új munkahelyek teremtésére nincs sok kilátás a településnek. Ennek a jelen feltételek mellett sokan örülnek – nem utolsósorban az üdülni járók –, de előreláthatólag ez a helyzet sok jóra nem vezet.

A település megítélése, jövőkép

A település a rendszerváltás óta eltelt időszakban infrastrukturálisan igen sokat fejlődött. Perőcsény lakossága jobbra elégedett a község vezetésével. A polgármester asszony energikusságának minden bizonnyal sokat köszönhet a falu. A faluban be van vezetve a víz, elektromos áram, gáz és telefon. Ezek használati aránya nagyon magas. Az idősök is kihasználják az adódó komfortokat, sokaknak a városi gyermekei tanácsolják ezek bevezetését. A telefon majdnem minden házba be van vezetve. Ezekből a tényezőkből is látszik, hogy Perőcsény esetében nem egy szegény településről van szó. Hangsúlyozni kell, hogy a falunak volt egy másfél évtizedes időszaka, mikor igen jól prosperált. Sok esetben maguk a helyiek hangsúlyozzák, hogy a településen „nincsen szegény ember”.

Mindezek ellenére a megkérdezett helyi lakosok 37%-a úgy ítélte meg, hogy a település helyzete romlott a rendszerváltás óta. Ennek egyértelműen a munkalehetőségek és a tsz megszűnése az oka. Majd 30%-a a válaszolóknak úgy ítélte meg, hogy a falu helyzete nem változott a fordulat óta. Egynegyedük úgy érzi, hogy a település helyzete javult. A válaszadók saját helyzetük változását is hasonlóan értékelték. A lényeges különbség az volt, hogy azok, akik saját helyzetük javulását tapasztalták, a válaszadóknak csak 17%-át tették ki.

Nagy a bizonytalanság az európai uniós tagsággal kapcsolatban. A megkérdezett helybeliek 40%-a nem tudott válaszolni arra a kérdésre, hogy hogyan változik a község helyzete az európai uniós tagsággal. Körülbelül egynegyed-egynegyed arányban a válaszadók úgy ítélték meg, hogy ezáltal a falu helyzete romlik, illetve javul. 10%-uk szerint minden marad a régiben.

A falusi turizmus fejlesztése, illetve a helybeliek vállalkozása mindenképp kiegészítő foglalkozásokat nyújthat, ha nem is pótolhat komolyabb munkahelyeket. Miközben a hegység jelentős része Nemzeti Park lett, a peremén meghúzóódó falvak kritikus helyzetbe kerültek. Hogyan képzelhető így el az idegenforgalom, ökoturizmus látványos fejlődése? Környezetvédelmi és tájékoztató anyagok, ismertető táblák teljes hiánya jellemzi az egész Duna–Ipoly Nemzeti Parkot, ezen belül Perőcsényt is.

A hagyományos szerepét a község már nem töltheti be. Új feladatot kell kapnia, össze kell fogni a közösségnek, amelyik tenni akar érte.¹² Az üdülni járóknak is fel kell ismeriük, hogy tenni kell valamit a falu érdekében. Jelenlegi érdekük azt kívánja, hogy nagyobb pezsgés ne legyen a községben, de ha hosszú távon gondolkodnak, s ez jelenthet akár már 10 évet is, akkor nyilvánvalóan el kell kerülni a vészes lakónépesség-csökkenést, mivel egy esetlegesen kiháló faluban már az ő helyzetük is sokkalta nehezebb lesz. (Hanyatló életfeltételek stb.)

A település számára előrelépés csak kedvező politikai környezetben jöhet létre. Hiába van meg a jól működő kistérségi társulás és a helyi önkormányzat, illetve a beáramló tőke, valamint a szélesebb körű összefogás. E tényezők mellett mindenképp kormányzati

12 Bíró–Horváth 1996.

támogatásra is szükség van.¹³ Sajnos, itt az a hátrány is felmerülhet, hogy a megyében, illetve eurorégióban nagyon kevés az aprófalvak száma, így ezt nem tekintik elsőrangú megoldandó kérdésnek.

Összegzés

A magyar apró falvak népessége hosszú évtizedek óta fogyatkozik. Hogy hogyan zajlik egy ilyen település élete, amely egyre jobban leszakad mind mentálisan, mind anyagi értelemben a fejlődő területektől, ezt mutatjuk be tanulmányunkban, egy Pest megyei kistelepülés – Perőcsény – példáján keresztül.

A falu főleg idősekből áll. Bizonyos mértékben különleges helyzete van területi elhelyezkedése, vallása és etnikai homogenitása miatt a vidék többi településéhez képest. A község kedvelt üdülőfalva, nemcsak a hazai lakosság, de néhány nyugat-európai országból érkezett család körében is. A nyári időszakban a település lakossága majdnem megduplázódik a nyaralók révén. A helyiek és az üdülők jó viszonyban vannak egymással, de szélesebb körű összefogás lenne szükséges ahhoz, hogy a település a jövőben is megtudja tartani lakosságát és elkerülje a kihalást, ezáltal üdülőfaluvá váljon.

Az elvándorlás és fogyás legnagyobb része a munkalehetőségek hiányával magyarázható. A rendszerváltás után a legnagyobb munkaadó egység, a termelősövetkezet ellehetetlenült, majd csődbe ment. Az utóbbi tíz évben a faluban gyakorlatilag új munkahely nem létesült. A magángazdaságok jelen pillanatban nem kifizetődőek. Mindenképpen munkahelyet kell teremteni, mégpedig olyat, amelyik vagy a mezőgazdasághoz kötődik, vagy nem okoz különösebb környezeti ártalmakat, mivel a falunak ez adja a másik lehetőségét a falusi turizmus révén. Egy mostanában induló nagyobb, jónak ígérkező vállalkozás az előbbit próbálja kihasználni.

Ha a település jövője tényleg rendezetté válna, és ki tudná aknázni a benne rejlő lehetőségeket, akkor olyan csodák is megtörténhetnének, mint ami már megesett Perőcsényben, hogy az immáron örökre kibékíthetetlen két politikai tömörülés egy-egy karizmatikus vezető személyisége együtt lábteniszezik a kertben...

Irodalom:

Bíró (szerk.) 1996: *Eltűnő falvak, elfogyó nép*. Zala Megyei Önkormányzati Közgyűlés 1996.
Bíró-Horváth 1996: Bíró László, Horváth Miklós: *A kistelepülések változásai*. In: Bíró (szerk.) 1996. 117–127.

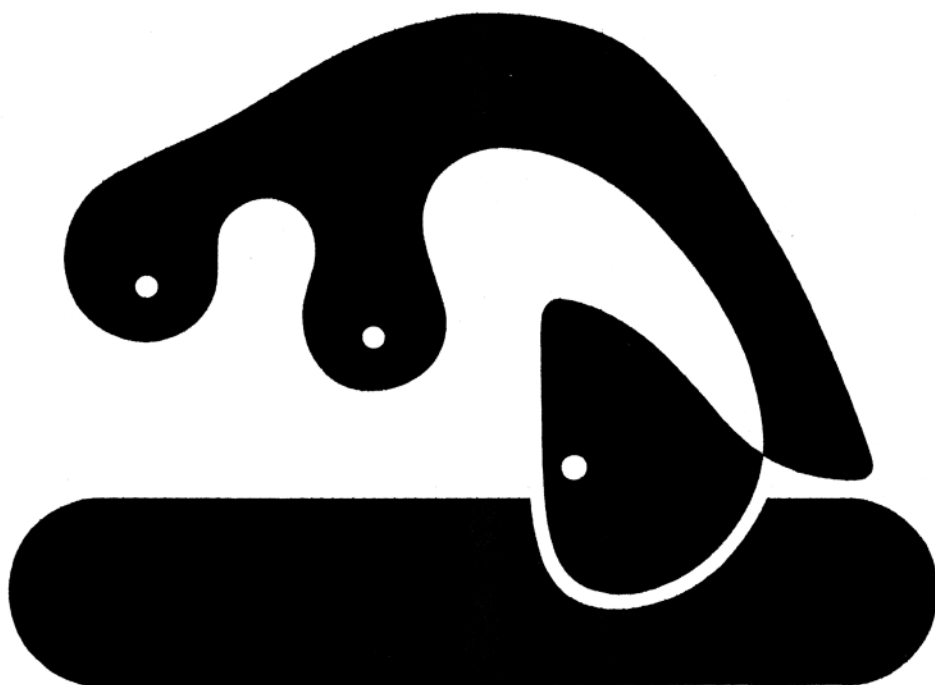
Ikvai (szerk.) 1977: *Börzsöny néprajza*. Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága, Szentendre 1977.

KSH 2002a: *Magyar statisztikai évkönyv 2001*. Központi Statisztikai Hivatal 2002.

KSH 2002b: *Népszámlálás 2001. Területi adatok*. Pest megye. II. kötet. Központi Statisztikai Hivatal 2002.

¹³ Bíró-Horváth 1996.

- Kustán 1996: Kustán Gyula: *A munkaerőpiac aktuális kérdései falvainkban*. In: Bíró (szerk.) 1996. 16–41.
- Novák 1977: Novák László: *A Börzsöny É–NY-i vidékének településföldrajzi viszonyai*. In: Ikvai (szerk.) 1977. 243–308.
- Oravecz 1998: Oravecz Imre: *Halászember*. 227–229. Jelenkor, Pécs 1998.
- Szelényi 1992: Szelényi Iván: *Harmadik út? Polgárosodás a vidéki Magyarországon*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1992.
- Valuch 2002: Valuch Tibor: *Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében*. Osiris, Budapest 2002.
- Weber 1982: Max Weber: *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme: Vallásszociológiai írások*. Gondolatok, Budapest 1982.

Dozsa Tibor